

מקורות התורה

56 - טעמי המצות

מכללת מבשרת ירושלים

A] DO TORAH MITZVOT HAVE REASONS?

1. (טז) רַק לֹא יִרְבֶּה-לָּךְ סוּסִים וְלֹא יֵשִׁיב אֶת-הָעַם מִצְרָיִמָּה לְמַעַן הִרְבֹּת סוּסֵי נָח' אָמַר לָכֶם לֹא תִסְפֹּן לְשׁוֹב בְּדָרְךָ הַזֶּה עִוֵּז: (יז) וְלֹא יִרְבֶּה-לָּךְ נָשִׁים וְלֹא יִסּוּר לְבָבְךָ וְכֶסֶף וְזָהָב לֹא יִרְבֶּה-לָּךְ מֵאֵד

דברים יז:טז-יז

2. **משנה** (דברים יז:יז) לא ירבה לו נשים ... רבי יהודה אומר: מרבה הוא לו, ובלבד שלא יהו מסירות את לבו. רבי שמעון אומר: אפילו אחת ומסירה את לבו - הרי זה לא ישאנה, אם כן למה נאמר לא ירבה לו נשים - דאפילו כאביגיל **גמרא**. למימרא דרבי יהודה דריש טעמא דקרא, ורבי שמעון לא דריש טעמא דקרא!! והא איפכא שמעינן להו! דתניא: אלמנה, בין שהיא עניה בין שהיא עשירה - אין ממשכנין אותה, שנאמר (דברים כד:יז) לא תחבל בגד אלמנה, דברי רבי יהודה. רבי שמעון אומר: עשירה - ממשכנין אותה, ענייה - אין ממשכנין אותה ... אלמא: רבי יהודה לא דריש טעמא דקרא, ורבי שמעון דריש טעמא דקרא! - בעלמא רבי יהודה לא דריש טעמא דקרא, **ושאני הכא דמפרש טעמא דקרא**: מה טעם לא ירבה לו נשים - משום (דברים יז:יז) דלא יסור לבבו

סנהדרין כא.

- Summarize the final positions of R' Yehudah and R' Shimon
- What is the difference between giving reasons in order to understand a Mitzvah and making halachic decisions based on those reasons?

3. ואמר רבי יצחק: מפני מה לא נתגלו טעמי תורה? שהרי שתי מקראות נתגלו טעמן נכשל בהן גדול העולם. כתיב (דברים יז) לא ירבה לו נשים, אמר שלמה: אני ארבה ולא אסור, וכתיב (מלכים א' יא:ד) ויהי ליעת זקנת שלמה נשיו הטו את לבבו. וכתיב (דברים יז) לא ירבה לו סוסים, ואמר שלמה: אני ארבה ולא אשיב, וכתיב (מלכים א' יב:ט) ותצא מרפבה ממצרים בשש [מאות פסוק] וגי'.

סנהדרין כא.

- This gemara is a continuation of source 2. How do you think it impacts on the issue of applying reasons for mitzvot in practice?

4. אלמנה בין שהיא עניה בין שהיא עשירה אין ממשכנין אותה (הגהות מיי' - כרזי יהודה ודלא כר"ש דאמר עשירה ממשכנין אותה דרזי יהודה ורזי שמעון הלכה כרזי יהודה)

רמב"ם הלכות מלוה ולוה פרק ג הלכה א והגהות מיימוניות ס' א'

- What is the halacha and what implications does that have for adapting halacha based on the reasons?

5. ואף המלות שיראה מפשוטי הטעמים שנתנה צהם התורה, שהטעמים ההם הם תכלית, הכונה צהם אינה תכלית. אלא הטעם הוא אמת אך הוא כנקודה מתועלותיה ומכונותיה. והדברים הנעלמים הרמוזים צתוכה לאשר חנגם השם יתצרך אין להם תכלה. והוא שאמר דוד (תהלים קיט:טז) לכל תכלה ראיתי קץ רחבה מלוקה מאד וכן צמלות הסוכה וכן מקלת מן המלות, כל שכן את אשר לא נתפרש טעמם צתורה. ודע כי לכל אלו יש לצעלי סודות התורה טעמים נכזדים מאד. אף כי צעון הדור נסתתמו מעינות חכמה אחר שגרם החטא ונחרצ צית קדשנו ותפארתנו, שמשם היה משך הנצואה והחכמה נמשך לחכמים ולנציאים

ואמנם דע כי אי אפשר לגלות טעמה שיש צה לצעלי הקצלה כי אם יחיד שצדור לשתי סבות - אחת מאד המוסר והשנית מאד המקבל. כי היודעים חן ערך המלות מעטו. ותמה אני אם יש צדור מי שראוי לדצר ליקר תפארת הענינים. ולמיעוט הידיעה צהם גם המצוינים כי יאמרו אליכם מועטים מן המועטים לעמק הענינים ודקותם

שו"ת הרשב"א חלק א סימן צד

- What are the reasons given by the Rashbam for our inability to identify and explain reasons for Torah mitzvot?

6. **משנה**. האומר על קן צפור יגיעו רחמיך.... משתקין אותו. **גמרא**..... על קן צפור יגיעו רחמיך - מאי טעמא? פליגי בה תרתי אמוראי במערבא - רבי יוסי בר אבין ורבי יוסי בר זבידא. חד אמר: מפני שמטיל קנאה במעשה בראשית, וחד אמר: מפני שעושה מדותיו של הקדוש ברוך הוא רחמים, ואינן אלא גזרות

ברכות לג:

7. ואם אלו הצערים הנפשיים חסה תורה עליהם בבהמות ובעופות כל שכן בבני אדם. ולא תקשה עלי באמרם על קן צפור יגיעו רחמיך וגו', כי הוא לפי אחת משתי הדעות אשר זכרנום, ר"ל דעת מי שחושב שאין טעם לתורה אלא הרצון לבד, ואנחנו נמשכנו אחר הדעת השני

ספר מורה הנבוכים חלק ג פרק מח

- What underlies the different approaches of the Rambam and the Rashba on this issue?
- How is each opinion rooted in the gemarot we have seen?

B] REASONS FOR RABBINIC MITZVOT

8. אתמר, שני ימים טובים של ראש השנה..... נולדה בזה אסורה בזה..... אמר רבה: מתקנת רבן יוחנן בן זכאי ואילך ביצה מותרת. דתנן: משחרב בית המקדש התקין רבן יוחנן בן זכאי שיהו מקבלין עדות החדש כל היום..... ורב יוסף אמר: אף מתקנת רבן יוחנן בן זכאי ואילך ביצה אסורה. מאי טעמא? הוי דבר שבמנין, וכל דבר שבמנין צריך מנין אחר להתירו. אמר רב יוסף: מנא אמינא לה - דכתיב (דברים ה) לך אמר להם שובו לכם לאהליכם, ואומר: (שמות יט) במשך היבל המה יעלו בהר

ביצה ד:

9. **הוי דבר שבמנין** - זילא זי נאסרת בקצון חכמים, שנמנו וגמרו לעשותן שני ימים קדושה אחת.... **לריך מנין אחר** - שימנו לך ויתירוהו..... דכל דבר הנאסר במנין לריך מנין אחר להתירו, ואפילו אירע דבר שאתה יכול לכרות בו היתר, ולומר: אין תקנת מנין כראשון עומדת, כי הכא - אפילו הכי אסור עד שיתירוהו בפירוש בקצון חכמים

רש"י ביצה ה.

10. **ב**: בית דין שגזרו גזרה או תקנו תקנה והנהיגו מנהג ופשט הדבר בכל ישראל, ועמד אחריהם בית דין אחר ובקש לבטל דברים הראשונים ולעקור אותה התקנה ואותה הגזרה ואותו המנהג, אינו יכול עד שיהיה גדול מן הראשונים בחכמה ובמנין. היה גדול בחכמה אבל לא במנין, במנין אבל לא בחכמה, אינו יכול לבטל את דבריו, אפילו בטל הטעם שבגללו גזרו הראשונים או התקינו אין האחרונים יכולין לבטל עד שיהיו גדולים מהם

ג: במה דברים אמורים בדברים שלא אסרו אותן כדי לעשות סייג לתורה אלא כשאר דיני תורה, אבל דברים שראו בית דין לגזור ולאסרן לעשות סייג אם פשט איסורן בכל [ישראל] אין בית דין גדול אחר יכול לעקור ולהתירן אפילו היה גדול מן הראשונים

רמב"ם הלכות ממרים פרק ב הלכה ב-ג

11. השגת הראש"ד - **יהיה גדול בחכמה וכו'**. א"א עיטור שוקי ירושלים בפירות קשיא עליה שבראשונים תקנוהו ור' יוחנן בן זכאי ציטלה אחר הרצון מפני שנתצטל הטעם לראשונים ולא היה גדול כראשונים

ראב"ד שם

- What are the positions of the Rambam and the Ra'avad concerning rabbinic mitzvot falling away when the reason no longer applies?

C] EXPLICIT REASONS WHICH NO LONGER APPLY**C1 - MAYIM MEGULIM**

12. ואנו שאין נחשים מלויין בינינו אין לחוש משום גלוי ואין לומר דדבר שבמניין הוא ולריך מנין אחר להתירו כי ודאי הוא כשאסרו תחלה לא אסרו אלא במקום שהנחשים מלויין

תוספות מסכת עבודה זרה לה. ד"ה חדא

13. משקים שנתגלו, אסרום חכמים דחיישינן שמא שתה נחש מהם והטיל בהם ארס. **ועכשיו** שאין נחשים מצויים בינינו, מותר שולחן ערוך יורה דעה הלכות תערובות סימן קטז סעיף א

14. (א) **ועכשיו שאין נחשים בו** - ואין צדק משום דבר שנאסר במנין בו' ללא נאסר אלא מפני נחשים
ט"ז יורה דעה סימן קטז ס"ק א

- Does the Taz rule that a 'davar shebeminyan' can be overruled?
- Why is the change of this halacha NOT a problem of 'davar shebeminyan'? In what way was there a 'tennai' built into the original decree?

C2 - MAYIM ACHARONIM

15. מים ראשונים - מצוה, ואחרונים - חובה מפני מה אמרו מים אחרונים חובה? שמלח סדומית יש, שמשמא את העינים
חולין קה.

16. טעמא דמים אחרונים הוי משום מלח סדומית כדאמר בסמוך ואנו לפי שאין מלח סדומית מלוי בינינו לא נהגו במים אחרונים
תוספות שם

17. יש שאין נוהגים ליטול מים אחרונים - **משנה ברורה**: מפני שאין מלח סדומית מלוי בינינו ודעת הגר"א צביאורו לריך ליטול גם האידנא וכ"כ המ"א **צ"ס המקובלים** דכל אדם יזהר במים אחרונים וכן החמיר המהרש"ל צ"ס של שלמה וכ"כ הצרכי יוסף

שולחן ערוך אורח חיים הלכות בציעת הפת, סעודה, וברכת המזון סימן קפא סעיף י

- When is a reason THE reason? How do we know if there are other (perhaps more esoteric or mystical) reasons for Rabbinic takanot which do not fall away, even though the explicit reason given in the Talmud may no longer apply?
- How does the position of the mekubalim tie in with what we saw in the Rashba in source 5 above?

18. והנה עכשיו לדינא במים אחרונים לא מיבעיא לשיטת כמה מרבתינו שמעיקר דינא יש חיוב גם בזמנה"ז כמו שבארנו אלא אפילו לשיטת התוס' דליכא חיוב בזמנה"ז אין ספק שכתבו כן כדי ללמד זכות על מה שלא נהגו בימיהם אבל גם רבותינו התוס' מודים דצריך גם בזמנה"ז דמי יימר שמלח סדומית אינו מצוי גם עתה וגם בזוהר פינחס (ד' רמ"ז) הזהיר על זה וכל המקובלים הזהירו על זה (מג"א סק"י) ובתשו' מן השמים לאחד מהקדמונים מבואר שכל המקיל במים אחרונים מקילים לו מזונותיו מן השמים ולכן יש לזהר בזה מאד וכך נוהגים כל יראי ה' ויש לכל בעה"ב להזהיר לבני ביתו שיזהרו בזה:

ערוך השולחן אורח חיים הלכות סעודה סימן קפא סעיף ה

- Why does the AHS consider mayim acharonim to still be obligatory?
- What is his position on *melach sedomit*?

C3 - MELACHA ON EREV PESACH

19. **משנה**. מקום שנהגו לעשות מלאכה בערבי פסחים עד חצות - עושין, מקום שנהגו שלא לעשות - אין עושין

פסחים ג.

20. מקום שנהגו - ... מאי שנא ערבי פסחים משאר יי"ט? משום דזמן הפסח מחלות ואילך וגראה דאף בזמן הזה דליכא הקרבה כיון שנאסר אז אסור לעולם

תוספות פסחים נ.

C4 - CHALAV YISRAEL & STAM YAYNAM

21. ואין להקשות מחלב של נכרי וסתם יינם, דאף דזזה"ז נתצטל הטעם דצטילו נאסרו, ואפילו הכי אסורים גם השתא מדנאסר צמנין תפארת ישראל / יכין/ כלאים ט:ב

C5 - CHEESE MADE BY NON-JEWS

22. [יד] גזינה שמעמידין אותה הנכרים וכו'. דעת הגאונים ז"ל הוא דעת נכון כיון שהגזינה נאסרת צמנין אף על פי שצטל טעם לא צטלה גזירה שכל דבר שנאסר צמנין לריך מנין אחר להחירו כדאיתא פ"ק דיו"ט (דף ה'). וכ"כ האחרונים ז"ל שאפי' במקומות שידוע שמאוס להם חלב טמא ולא יערצבו וידוע שאין מחליקין פניה בשומן חזיר לפי שאוכלין אותם צימים שבצער אסור להם וידוע שמעמידין אותה צלייני הפרחים, אעפ"כ גזינה שלהם אסורה מפני דבר שנאסר צמנין:

מגיד משנה הלכות מאכלות אסורות פרק ג הלכה יד

- How does this impact today on vegetarian or vegan cheeses?

C6 - ME'EIN SHEVA AND KIDDUSH IN SHUL ON FRIDAY NIGHT - A HALACHIC 'DOWN SIDE?'

23. ונוהגין בכל המקומות שש"ץ מקדש בבה"כ. ואני תמה היאך נתפשט זה המנהג? דהא קי"ל כשמואל שאין קידוש אלא במקום סעודה, ולדידיה אין מקדשין בבה"כ אלא לאפוקי אורחין דאכלי ושתי בבי כנישתא דלדידהו הוי מקום סעודה. וכיון דהשתא ליכא אורחין דאכלי התם קרוב הדבר להיות ברכה לבטלה שלא תקנו אותו אלא משום אורחין וכיון דליכא אורחין ראוי היה שלא לקדש. ואי איישר חילי אבטליניה, וכ"כ רב האי שאם אין אורחין אין מקדשין בבה"כ"נ

טור אורח חיים הלכות שבת סימן רסט

- Why does the Tur take such a hard line on NOT saying kiddush in shul on Friday night?
- What is a difference between this and the previous cases we have looked at? Is the takkana to say kiddush in shul on Friday night a 'davar shebeminyan'?

24. ואנו עכשיו אף על גב דלא אכלי אורחין צבי כנשתא ונקטינן דאין קדוש אלא צמקום סעודה אפילו הכי נקטינן לקדושי צבי כנישתא, דכיון דמעיקרא אסתקון משום אורחין אמרינן ליה שתקנות חכמים קצועות הן כדאשכחין צמעיין שצב דמערב שצב (שבת כד:) דאסתקון משום עס שצשדות הצאים צאחרונה, ואפילו היכא דליתא להביא טעמא כגון דאיתנהו כולהו צבי כנשתא, אמרינן ליה דכיון דאסתקון אסתקון

רבינו נסים על הרי"ף פסחים דף כ/א

25. וכתב אבי העזרי שאין ליחיד לומר אותה שלא נתקנה אלא משום סכנת מזיקין שבתני כנסיות שלהם היו בשדות ותקנו אותה בשביל בני אדם שמאחרין לבא שיסיימו תפלתם בעוד שש"ץ מאריך כדאיתא בפ' במה מדליקין (כד:) ורבנן הוא דתקון משום סכנה מאי דתקון תקון ומאי דלא תקון לא תקון אלמא שאין להוסיף על מאי דתקון ולא נתקנה אלא בציבור ותו אנן דלית לן סכנה לא אמרינן לה אלא משום מנהג אבותינו

טור אורח חיים הלכות שבת סימן רסח

- Why does the Tur treat this case (me'ein sheva) differently to making kiddush in shul? Is it so different?
- What are the implications of classifying this practice as a 'minhag'?

26. ונוהגין בכל המקומות ששליח צבור מקדש וכו' ואני תמיה איך נתפשט זה המנהג וכו'. גם רבינו ירוחם כתב בחלק א' (סו). של"ע על המנהג חבל הר"ן שם (כ. דיבור ראשון) קיים המנהג משום דכיון דמעיקרא איתקן משום אורחים אמרינן ליה שתקנות חכמים קצועות הן כדאשכחן צמעין שבע (שבת כד:) דאיתקן משום עס שצטודת הצאים באחרונה ואפילו היכא דליתיה להבוא טעמא כגון דאיתנהו כולו צבי כנישתא אמרינן ליה דכיון דאיתקן איתקן, וכן כתב הרב המגיד בפרק כ"ט (מהל' שבת ה"ח) וכן כתב הרמב"ם בשו"ע (פאר הדור סי' קמח) גבי שליח צבור שנייד לחזור התפלה אפילו אין שם מי שאינו צקי מפני שכבר התקינו לחזור התפלה ובארץ ישראל נהגו שלא לקדש צבית הכנסת והוא הנכון

בית יוסף אורח חיים סימן רסט

27. ובמדינתנו נוהגין לקדש צבהכ"נ צצבת ויו"ט ואין לצטל המנהג כי הרבה גאוניס יסדוהו כמ"ש הרשב"א

משנה ברורה סימן רסט

28. דלפי סודן של דברים אין למנוע מלאומרה דכנגד דברי הארי ז'ל שנותן טעם צסוד לא חיישינן לספק צרכות

קף החיים שם

29. וכ"כ הרשב"א בתשו' (חלק א' סי' ל"ז ושכ"ג) וז"ל דמעיקרא תקנו לקדש בבהכ"נ ועיקרה של תקנה משום אורחין ותקנו לקדש בין איכא אורחין בין ליכא אורחין דומיא דברכה מעין שבע וכו' עכ"ל ועוד כתב שם דזהו מחלוקת ישנה בין אבות העולם דרב האי גאון ור"י אבן גאון מן האוסרים בדליכא אורחים ורב נטרוניא מן המתירין ועמו חבל נביאים וכבר פשטה הוראה כמותן

ערוך השולחן אורח חיים הלכות שבת סימן רסט סעיף א-ב

- According to the AHS was the original takanna only because of guests in shul?

C7 - DANCING AND CLAPPING ON SHABBAT

30. תנן אין מטפחין ואין מרקדין - פרש"י שמא יתקן כלי שיר ומיכו לדין שרי דדוקא צימיכן שהיו צקיאין לעשות כלי שיר שייך למגזר חבל לדין אין אנו צקיאין לעשות כלי שיר ולא שייך למגזר

תוספות ביצה ל

31. אין מטפחין להכות כף אל כף, ולא מספקין להכות כף על ירך, ולא מרקדין, גזירה שמא יתקן כלי שיר. הגב: והא דמספקין ומרקדין האידנא ולא מחינן צבו משום דמוטצ שיכיו שוגגין וכו'. וי"א דצומן הזה הכל שרי, דאין אנו צקיאין צעשיית כלי שיר וליכא למגזר שמא יתקן כלי שיר דמלתא דלא שכית הוא ואפשר שעל זה נהגו להקל בכל

שולחן ערוך אורח חיים הלכות שבת סימן שלט סעיף ג

32. דמלתא דלא שכית הוא. - צזה מתורן מה שי"ל מפ"ק דצי"ה דאמרי' שאע"פ שנתצטל טעם הגזירה לא נתצטלה הגזירה. דבכא שאני כיון דלא שכית כ"כ (צ"י)

ט"ז אורח חיים סימן שלט ס"ק ג

- How does this reason of the Taz impact on the discussion so far?
- How might it apply to other gezeirot?

C8 - SILK AND WOOL

33. אין אסור משום כלאים, אלא צמר רחלים ואילים עם פשתן וחכמים אסרו מפני מראית העין משי עם צמר, לפי שדומה לפשתים. והאידנא משי מצוי בינינו והכל מכירים בו, לפיכך אין בו משום מראית העין ומותר עם הצמר ועם הפשתן

שולחן ערוך יורה דעה הלכות כלאי בגדים סימן רצח

34. והאידינא - לכאורה קשה דהא קיי"ל דדבר שנאסר אף שצטל בטעם לריך מנין אחר להחירו! ומאיתי צם' תפארת ישראל על משניות צפ"ט דכלאים שהעיר צזכ
תפחי תשובה יורה דעה סימן רצח

35. נ"ל דכיון דצמשי מלתא דל"ש למטעי צב, ל"ג צבך רבנן (כתי' רבינו ט"ז ח"ה של"ט סק"ג) וכו"ה כשטעם האיסור ידוע לא הוי כנאסר צמניין (רבינו מג"א ס"ט סק"ז)
תפארת ישראל /יכין/ על מסכת כלאים פרק ט משנה ב

- What is the chiddush of Tiferet Yisrael and how could it apply to other cases?

C9 - A TALIT MADE FROM LINEN

36. י"א שאין לעשות טלית של פשתן. אע"פ שאין הלכה כן, ירא שמים יצא את כולם ועושה טלית של צמר רחלים שהוא חייב בציצית מן התורה בלי פקפוק. הגה: ומיכו' אס' אי אפשר רק בטלית של פשתן, מוטב שיעשה טלית של פשתן וליזית של פשתן, משיתצטל ממלאת ליזית
שולחן ערוך אורח חיים הלכות ציצית סימן ט סעיף ו

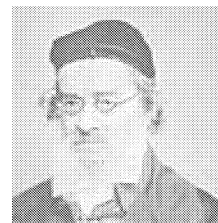
37. ז של פשתן - אפי' לדברי האוסרין דעיקר הגזירה משום תכלת והאידינא ליכא תכלת ולא שייך לדמותו לדבר שנאסר צמנין אין לו היתר אלא ע"י צ"ד גדול ממנו צחכמה וצמנין דכיון שטעם האיסור ידוע אס' נצטל בטעם נצטל האיסור ממילא דל"ד לתקנת ריב"ז וכו' ע"ש דהיתה צ"ה אין הטעם ידוע כ"כ וכו' אבל צנדון זה אין כאן תקנה אלא צ"ש אוסרין משום גזירה וכיון דהשתא לא שייך כן גזירה שרי
מגן אברהם סימן ט ס"ק ז

38. ומה שאין הטעם ידוע קורא 'תקנה' ומה שטעם ידוע קורא 'גזירה'
מחצית השקל שם

- How does the above impact on minhagim which were NOT made 'baminyan' eg kitniyot? What is their source of obligation?
- What is the difference between a 'takanna' and a 'gezeira'? Which should be easier to overrule if the reason falls away, and why?

Who's who?

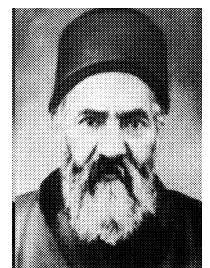
Rashi	- R' Shlomo ben Yitzchak - 11C, France
Tosafot	- 12-13C, France/Germany
Rambam	- R' Moshe ben Maimon - 12C, Spain
Ra'avad	- R' Avraham ben David (III) - 12C, Provence
Tur	- R' Yaakov ben Asher - 13/14C, Germany/Spain
Rashbam	- R' Shlomo ben Aderet - 13/14C, Spain
Ran	- R' Nissim ben Reuven Gerondi - 14C, Spain
Maggid Mishne	- R' Vidal of Tolosa - 14C, Spain
Beit Yosef/S. Aruch	- R' Yosef Karo - 16C, Eretz Yisrael
Rema	- R' Moshe Isserlis - 16C, Poland
Taz	- 'Turei Zahav' - R' David HaLevi Segal - 17C, Poland
Magen Avraham	- R' Avraham Gombiner - 17C, Poland
Machatzit HaShekel	- (commentary on M.A.) R' Shmuel HaLevi Kahlin - 18C, Poland
Pitchei Teshuva	- (commentary on S.A.) R' Tzvi Hirsch Eisenstadt - 19C, Poland
Tiferet Yisrael	- (commentary on Mishna) R' Yisrael Lipschitz - 19C, Germany
Aruch Hashulchan	- R' Yechiel Michel HaLevi Epstein - 19C, Lithuania
Mishna Berura	- R' Yisrael Meir Kagan - 19/20C, Russia
Kaf HaChaim	- R' Yaakov Sofer - 19/20C, Baghdad/Eretz Yisrael

Tiferet Yisrael

Aruch HaShulchan

Kaf HaChaim